

УДК 327"192"(394.5)(410)

АРАБО-ЄВРЕЙСЬКА ЗБРОЙНА БОРОТЬБА В ПАЛЕСТИНІ (1929 РІК)

Батенко Г.В.

Актуальність. Важливим питанням при розв'язанні політичного вузлу близькосхідної проблеми є початок збройного протистояння арабів та євреїв. Для усвідомлення цього треба звернутися до минулого, коли Палестина опинилася під британським мандатом Ліги Націй. Роками накопичувалися проблеми, які вилилися у повстання, яке припало на кінець першої третини ХХ ст.

Постановка проблеми. Події розгорталися навколо знаменитої Стіни плачу в Єрусалимі, яка, за переказами, була залишками стародавньої стіни храму царя Соломона і була священним місцем для євреїв. Священною вона була і для мусульман, тому що, відповідно до переказу, поблизу цієї стіни був прив'язаний крилатий кінь Мухаммеда Ал-Бурак у ніч, коли пророк здійснив подорож до храму Соломона [1].

У той час рабинат Єрусалима намагався купити стіну й земельну ділянку, що прилягає до неї. Рабинат навіть попросив посередництва англійців, але араби не погодилися на продаж [2].

У свою чергу й мусульманська громада зробила представлення мандатній владі, що іудеї порушують сформовані порядки богослужіння біля стіни, свавільно розширюють відведену їм ділянку, приносять до стіни стільці, лави, масляні лампи й матраци [2]. Верховний комісар підтвердив сформований раніше порядок, тоді сіоністи поскаржилися на дії мандатарія в ПМК Ліги Націй. Однак обговорення цього питання в Раді Ліги Націй закінчилося безрезультатно [3]. Демонстрації євреїв під антиарабськими гаслами поблизу Стіни плачу викликали, як і очікувала англійська влада, відповідну реакцію арабського населення Палестини. Були створені Арабсько-мусульманські комітети захисту Стіни плачу, що відразу ж організували низку виступів антиєврейського характеру. Ці комітети розгорнули широку панісламістську кампанію, закликаючи до священної війни на захист стіни мечеті халіфа Омара. На чолі цієї кампанії стояв офіційно визнаний мандатною адміністрацією Меджліс ісламія – ВІР на чолі з його головою – єрусалимським муфтієм Аміном аль-Хусейні [4].

15 квітня 1929 року біля Стіни плачу проходили демонстрації євреїв із Єрусалима, а також прибулих із Тель-Авіва, Хайфи й інших палестинських міст. У квітні ж арабами було створено Товариство захисту мечеті аль-Акса [6]. Улітку був створений Комітет захисту святих місць [6:1].

В серпні в Лондоні активно велися переговори між делегацією, сформованою на черговому сіоністському конгресі, що проходив у Цюриху, і представниками міністерства колоній [8]. Резолюції, прийняті XVI Сіоністським конгресом і Всемусульманським конгресом у Єрусалимі в 1929 році, засуджували права й претензії мусульман і євреїв на Стіну плачу [8:1].

Підготовка зіткнень, що супроводжувалася по обидва боки націоналістичною пропагандою й розпаленням релігійного фанатизму, продовжувалася майже рік. 11 серпня 1929 року відбулися установчі збори Єврейського Агентства в Палестині. Було вирішено, що президентом Агентства автоматично є президент ВСО; що головний штаб Агентства буде розмішатися в Єрусалимі, а його філія – в Лондоні.

15 серпня 1929 р. сіоністи організували демонстрацію в Єрусалимі. У цей день юрба єврейської молоді пройшла вулицями міста до Стіни плачу, встановила на ній сіоністський

АРАБО-ЄВРЕЙСЬКА ЗБРОЙНА БОРОТЬБА В ПАЛЕСТИНІ (1929 РІК)

прапор і заспівала сіоністський гімн "Надія". Перед самим початком демонстрації її організатори зустрілися з виконуючим обов'язки Верховного комісара Луке (Ченселлор був у цей час у Лондоні), який заборонив демонстрацію, підняття прапора й спів гімну. Однак сіоністи не підкорилися: вони хотіли загострити обстановку в країні й спровокувати відповідний виступ арабів [2, р.276].

На інший день, 16 серпня, біля стіни відбулася 2-х тисячна контрдemonстрація мусульман. Вони вважали підняття сіоністського прапора на Стіні плачу образою релігійних почуттів мусульман, наругою над їх святинями. Демонстранти спалили єврейські прохання, що віруючі писали на аркушах паперу й залишали в щілинах стіни, та кілька єврейських молитовних книг. Іудейський служитель біля Стіни плачу був вигнаний [2, с.276]. Ситуація в Єрусалимі все більше нагніталася.

Уже 17 серпня в місті починаються збройні сутички між арабами та євреями. А почалося все через те, що футбольний м'яч, яким грали єврейські хлопчики, потрапив у арабський город із помідорами. Одного єврея зарізали.

21 серпня в Єрусалимі відбувся похорон єврейського юнака Абрахама Мізрачі, убитого під час цього зіткнення між арабами та євреями [9]. За свідченням комісії Шоу, що розслідував події серпня 1929 року в Палестині, похорон Мізрачі "...перетворився в політичну антиарабську демонстрацію" [10; 1, с.257].

Кожна зі сторін вимагала від англійської влади визнання свого переважного права на цю релігійну святиню. Британська влада балансувала в цьому питанні між арабами та євреями.

У п'ятницю, 23 серпня 1929 року, в Єрусалимі відбулося велике арабо-єврейське збройне зіткнення.

Сутичка почалася ранком поблизу Яффських воріт міста, через які араби з прилеглих селищ направлялися в Єрусалим на п'ятничну молитву. Пристрасті нагніталися з надзвичайною швидкістю, й уже через лічені години все місто стало ареною арабо-єврейських збройних зіткнень. Найбільш запеклі й кровопролитні сутички між збройними групами арабів і євреїв мали місце в Грузинському кварталі Єрусалима [11; 9, р.104]. Протягом усього дня англійська поліція байдуже спостерігала за подіями, що відбуваються в місті, не вживаючи ніяких заходів для наведення порядку [9, р.102; 11, с.322]. Уже наступного дня, 24 серпня, арабо-єврейські збройні зіткнення поширилися на всю територію країни. У Хеbronі, Яффі та Хайфі арабські загони атакували синагоги й прилегли поселення єврейських колоністів, у свою чергу збройні загони євреїв здійснили низку нападів на мусульманські мечеті й арабські квартали в ряді міст країни [12; 11, с.292].

Повстання продовжувалося протягом приблизно 10 діб, тобто до перших чисел вересня 1929 року. У цей період повсталі араби напали на єврейські поселення по всій території країни, а також на єврейські квартали найбільших палестинських міст. 26 і 27 серпня відбувалися найбільш запеклі бої між повсталими арабами й загонами самооборони єврейських поселенців у районах, які прилягали до міст Хайфа та Яффа.

28 серпня повстанці атакували єврейські поселення в районі Тель-Авіва. 29 серпня мала місце велика збройна сутичка між арабами та євреями в єврейському кварталі міста Сафад, у ході цього зіткнення було вбито й поранено близько 45 євреїв. Як впливає зі сказаного вище, повстання серпня 1929 року носило насамперед антисєврейський характер. Однак у ряді випадків повсталі араби вступали в сутичку з британською поліцією й регулярними військами. Так, наприклад, у Наблусі, що був центром арабських націоналістів, повстанці, намагаючись захопити зброю, атакували англійські військові казарми, а на будинку міського муніципалітету замість зірваного британського прапора був піднятий арабський. У Єрусалимі й Яффі були вчинені напади на низку урядових закладів і мали місце сутички з англійською поліцією. У Хайфі відбувся напад на морський десант, що саме висадився [13; 1, с.258].

У ході запеклих боїв між англійськими регулярними частинами й загонами кочівників англійці застосували авіацію й удушливі гази. Британським військам надали допомогу і французькі мандатні війська, розквартировані на території Сирії, що встали зі своєї сторони кордону на шляху бедуїнських загонів, що рвалися із Сирії в Палестину. Французькі мандатні влади за наказом Верховного комісара де Мартеля блокували сирійсько-палестинський кордон, за що де Мартель удостоївся подяки з боку свого англійського колеги Ченселлора [14].

Посилаючись на необхідність порятунку єврейських поселенців від нападів із боку арабів, англійці перекинули в Палестину великі військові підрозділи з Єгипту, Іраку та з Мальти. До 29 серпня в Палестину прибули три військові кораблі, кілька піхотних частин з доданими їм броньовиками й авіаційною ескадрильєю. Домігшись значної переваги живою силою та військовою технікою над погано озброєними й організованими загонами повстанців, англійські власті змогли вже на початку вересня 1929 року в основному придушити повстання. У ході придушення повстання серпня 1929 року англійські війська виявили нечувану жорстокість, цілком знищивши арабські села Ляфта і Дейр Ясін. При придушенні хвилювань поліція й британські війська широко застосовували зброю. Під час занепокоєнь у Палестині в серпні 1929 року загинуло 133 євреї і 116 арабів, поранено було відповідно 339 і 232 особи. Було повністю зруйновано шість єврейських сільськогосподарських поселень. Тільки шестеро арабів загинуло від рук євреїв у бою в передмісті Тель-Авіва. Інші араби були вбиті британськими військами й поліцією при наведенні порядку в країні [15; 12, р.43]. Правда, до числа вбитих арабів не зараховувалися сирійці, убиті французькими солдатами на сирійсько-палестинському кордоні, а також трансйорданські бедуїни, які загинули в сутичках з англійцями. Кількість поранених арабів більше зазначеної цифри, тому що багато поранених не зверталися за медичною допомогою й залишилися незарахованими.

Традиційні лідери палестинців – Хадж Амін аль-Хусейні, Раджеб Нашашібі та Муса Казім аль-Хусейні підписали спільну заяву, в якій "...відокремлювали себе від дій натовпу" [1, с.259; 12, р.143,145]. Верховний комісар Джон Ченселлор так характеризував позицію Аміна аль-Хусейні восени 1929 року: "Муфтії обіцяє надати допомогу тому, що стосується збереження порядку і співробітництва з урядом. Він завжди стояв і стоїть на цих позиціях, більше того, буде стояти навіть якщо уряд не прислухається до його сумнівів і заперечень. Він вважає це своєю відповідальністю не тільки перед урядом, але й перед Аллахом і перед своєю власною совістю" [16]. Збройних зіткнень серпня 1929 року можна було б уникнути – увечері 22 серпня відбулася зустріч між арабською та єврейською делегаціями. Арабів представляли Джамаль Хусейні, Ауні Абдул Хаді й Субхі Хадра; до складу єврейської делегації входили члени управління Ваад леумі, лідер Гістадрута Бен-Цві й інші [17]. На жаль, ця зустріч успіху не принесла.

Незважаючи на те, що управління повстанням направило його в русло боротьби з єврейськими поселенцями, "...значні групи фелахів села Айн-Карем, що перебували під сильним впливом ієрусалимського муфтія, відмовилися від участі в погромах і вимагали перетворення повстання в антиімперіалістичний рух" [4, с.39; 1, с.359].

Після кривавих серпневих подій у Єрусалимі Виконком АПК звернувся з закликом до палестинських арабів припинити збройну боротьбу і продовжувати досягнення своїх цілей мирними засобами. Але АПК постійно підкреслював, що єврейські поселенці одержували зброю від англійських військ і неодноразово брали участь разом з англійськими військами в нападах на арабські села.

Верховний комісар Ченселлор 1 вересня 1929 року звернувся з відозвою до населення Палестини, у якому всю провину за повстання поклав на арабів, він обрушився з погрозами про можливі подальші покарання повстанців. Ченселлор заявив, що в таких умовах не може бути й мови про надання Палестині конституції [18]. Він виразив обурення "безжалісними та кровожерливими лиходіями", що вбивали "беззахисних представників єврейського населення.

АРАБО-ЄВРЕЙСЬКА ЗБРОЙНА БОРОТЬБА В ПАЛЕСТИНІ (1929 РІК)

незважаючи на вік і стать, супроводжуючи ці злодіяння, як і в Хевроні, актами невимовного варварства" [19].

За розпорядженням Верховного комісара на території Палестини були утворені військові трибунали для винесення вироків учасникам безладу у Палестині. На кінець грудня 1929 року військові трибунали розглядали справи 857 учасників подій 1929 року в Палестині (з них 791 були арабами), арабам було винесено 7 смертних вироків [20]. А всього було засуджено 1300 осіб, більшість із яких становили араби, 28 арабів було засуджено до страти, з них 17 вироків було затверджено Верховним судом. Було винесено два смертних вироків євреям, один із яких був замінений ув'язненням терміном на 15 років, а друга справа не була розглянута до кінця [21]. Мандатною адміністрацією, поліцією, військами широко застосовувалися міри колективного покарання для жителів тих міст і сіл, населення яких брало участь у нападах на єврейські поселення, – це було ув'язнення і штрафи, які в грудні 1929 року склали 17 800 палестинських фунтів [20, р.7-8].

Британські війська не вводилися в райони Палестини, де малися єврейські поселення, населення яких мало вогнепальну зброю [22]. При цьому підкреслювалося, що "... уряд Палестини виходить із рівних відносин із усіма жителями Палестини" [23].

Для встановлення причин безладу і розробки заходів для їх запобігання в майбутньому англійський уряд направив у Палестину дві слідчі комісії. Наприкінці 1929 – в середині 1930 року комісія Сімсона вивчала економічний стан в Палестині, а комісія Шоу займалася розробкою заходів щодо запобігання в майбутньому подібних потрясінь.

У ході засідань члени британської комісії намагалися своїми питаннями підвести опитуваних до висновку про те, що провокував і розпалював зіткнення в Палестині муфтії Єрусалима: що в основі зіткнень домінувала "релігійна фаза", а палестинських арабів провокував Хіджаз і ВІР [24; 8, р.615,713-719,677-698; 1, с.261]*.

У двотомному звіті комісії Шоу приводиться перелік усіх збройних сутичок 1929 року, найдокладніші поліцейські рапорти про різні безладдя, єврейські й арабські демонстрації. Приводяться тексти п'яти офіційних бюлетенів палестинської адміністрації з приводу подій 1929 року в Палестині [8, р.975-1110,1049-1051; 1, с.261].

У доповіді комісії Шоу містилася низка рекомендацій для британського уряду з питання стабілізації становища в Палестині. Основні з них зводилися до такого: "1. Британський уряд повинний опублікувати чітку політичну заяву, у якій відповідно до мандатних зобов'язань підтверджувалася б рішучість Англії гарантувати права неєврейського населення Палестини. 2. Уряд повинний чітко заявити про єврейську імміграцію та переглянути дії апарату щодо контролю над нею для того, щоб запобігти повторення "надмірної" імміграції євреїв у Палестину, що переважала в 1925 і 1926 роках. Інтереси неєврейського населення Палестини повинні враховуватися при розв'язанні питань, пов'язаних з імміграцією євреїв у Палестину. 3. Сіоністська організація не повинна брати участь у діяльності палестинського уряду. 4. Для підтримки миру й безпеки в Палестині уряд зобов'язаний чітко визначити права арабів і євреїв на Стіну плачу [12, р.46-47; 25; 1, с.261]. Крім того, комісія Шоу у своєму звіті рекомендувала обмежити перехід землі від арабських власників до єврейських. Рекомендації такого роду вперше в історії підмандатної Палестини з'явилися у звіті цієї комісії. Шоу вважав, що араби настроєні проти євреїв тому, що вони не розуміють ширих політичних і національних цілей і побоюються за своє майбутнє. У доповіді комісії було підкреслено, що виступи арабів у серпні 1929 року не були спрямовані проти англійців і проти англійської політики в Палестині. Разом із тим, Шоу рекомендував збільшити поліцейські сили в країні [18, р.24-25].

Здається, що рекомендації комісії Шоу можна розглядати як спробу якось збалансувати політику Англії стосовно арабів і євреїв у Палестині. Тому певним чином ці рекомендації були сприятливі для арабів. Це підтверджується й тим, що рекомендації Уолтера Шоу викликали протест сіоністських лідерів: у маніфесті, випущеному Ваад леумі з приводу звіту комісії Шоу.

підкреслювалося, що це "один із найбільш несправедливих документів, перед якими наш народ виявлявся за 2000 років переслідування" [1, с.262; 17, р.629].

Висновки. Таким чином, очоливши повстання серпня 1929 року, арабські націоналісти, побоюючись вести боротьбу безпосередньо проти англійської влади, сподівалися, що анти єврейський рух палестинських арабів змусить британську адміністрацію скоротити сферу впливу євреїв у політичному й економічному житті Палестини. Але мандатарій, прагнучи зберегти закон і порядок у країні, поставив палестинських арабів під твердий контроль британських військ і поліції. Збройна боротьба 1929 року між арабами і євреями послужила прологом кривавого близькосхідного конфлікту, який продовжується до сьогодні.

Список літератури

1. Щевелев С. С. Восстание 1929 года в Палестине и его последствия для англо-арабских отношений. Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 6. – С. 256.
2. Survey of International Affairs for 1930. – L.: Oxford Univ. Press, Milford, 1931. – P. 269.
3. League of Nations, Permanent Mandates Commission, Session, 17-th, Geneva, 1930, Minutes of the Seventeenth (extraordinary) Session Held at Geneva from June 3-rd to 21-st, 1930, including the Report of the Commission to the Council and Comments by the Mandatory Power. – Geneva, 1930. – P. 20-23.
4. Абузиам М. Феллахско-бедуинское восстание в Палестине. Новый Восток. – М., 1930. – Кн.28. – С. 38.
5. Аль-Икдам. – 1929. – 18 квітня.
6. Аль-Кармель. – 1929. – 15 серпня.
7. Філастин. – 1929. – 8 серпня; Саут Ашшааб. – 1929. – 11 серпня.
8. Palestine Commission on the Disturbances of August, 1929, Vol. 2, Evidence Heard During the 30 th to 47 th Sittings, and a Selection from the Exhibits. – L.: His Majesty's Stationery Office, 1930. – P. 1090, 1052.
9. Samuel M. What Happened in Palestine. The Events of August 1929, Their Background and Their Significance. – Boston: Stratford. – P. 58.
10. Government of Palestine, Report a Committee on the Economic Conditions of Agriculturists in Palestine and the Economic Fiscal Measures of Government in Relation Thereto. – Jerusalem, Stationery, and Russian Buildings, 1930. – P. 57.
11. Васак аль-чукавама аль-філастиніа аль-арабіа 1918 – 1939. Ред. Кайалі Абд аль-Ваххаб. – Байрут: Марказ аль-абхаз МТФ, 1948. – С. 290.
12. Great Britian and Palestine, 1915-1945, Information Papers No. 20. – L., N.-Y.: Royal Institute of International Affairs, 1946; L.: Chatham House, 1946. – P. 45; Kayyali A.W. Palestine: A Modern History. – L.: Croom Helm, 1971. – P. 143.
13. Новейшая история арабских стран Азии. – М.: Наука, 1988. – С. 210.
14. Правда. – 1929. – 4 вересня.
15. Great Britian and Palestine 1915-1936. – L., N.-Y.: Oxford University Press, 1937. – P. 40; Катарт М. И., Щевелев С. С. Палестина под мандатным управлением Великобритании и палестинская проблема (20-40-е годы). – Деп. в ИНИОН АН СССР 18 января 1991, №43711. – С. 76; Williams-Thompson R.V. The Palestine Problem. – L.: Melrose, (a. o.), – С. 25; Бар-Зохар М. Бен-Гурион. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – С. 94.
16. Documents of the British Colonial Office about Middle East from 1919 to 1945. – L.: Public Record Office, 5 vol. – P. 733/173 Appendix.
17. Palestine. A Study of Jewish, Arab and British Policies, Vol. II. – New Haven: Yale University Press; L.: Oxford University Press, 1947. – P. 607.
18. Survey of Palestine Prepared in Dec.1945 and Jan.1946 for the Information of the Anglo – American Committee of Inquiry, Vol.I. – (S.L.): Palestine Government Printed, 1946. – P. 24.
19. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 355.
20. Great Britain, Colonial Office, Report His Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1929, Colonial No. 47. – L.: His Majesty's Stationery Office, 1930. – P. 7.

АРАБО-ЄВРЕЙСЬКА ЗБРОЙНА БОРОТЬБА В ПАЛЕСТИНІ (1929 РІК)

21. Porath Y. Palestinian Arab National Movement. From Riots to Rebellion. Vol. 2. 1929 – 1939. – L.: Cass. 1978. – P. 4.
22. Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 234 (No. 64 – 70) 1930. – L.: His Majesty's Stationery Office. 1930. – P. 195.
23. Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 232 (November 18 to December 16) 1929. – L.: His Majesty's Stationery Office. 1929. – P. 1404.
24. Palestine Commission on the Disturbances of August, 1929. Vol. 1. Evidence Heard During the 1 st to 29 th Sittings. – L.: His Majesty's Stationery Office. 1930. – P. 173, 481 – 486, 906 – 908.
25. Гейзель З. Политические структуры Государства Израиль. – М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. 2001. – С. 78: Our Roots are Still Olive. The Story of the Palestinian People. – San Francisco: People Press. 1977. – P. 36-37.

Поступила до редакції 10.03.2005 р.